בעזהשי"ת

ספר
נתיב הבוטח

ביאורים ובירורים ביסודות מדת הבטחון
המקרבים את שכלו ולבו של אדם לבטוח בקונו

יוצא לאור
לכבוד שמחת נישואין של בנינו היקרים
החתן המופלג **אברהם אשר** נ"י
עב"ג הכלה המהוללה **ברכה** שתחי'
זימערמאן
ד' כסלו תשפ"א

בעזרת החונן לאדם דעת ובזכות הרבים
מאת
יצחק יוסף ספרקה
בלאאמו"ר הרה"ג ר' יואל יעקב שליט"א
פאסטעיק, נו. דז.

הסכמת הגאון רבי אליהו דב וכטפויגל שליט"א
ראש ישיבת זכרון משה ד'סאוט פאלסבורג

הרב אלי' דב וכטפויגל
Rabbi Eli Dov Wachtfogel

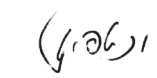
6 Yeshiva Lane
Fallsburg, NY 12733
(845) 434-2093

בס"ד

י"ד מרחשון תשפ"ו

הובא לפני ספר נתיב הבוטח חברו הגהר"ר יצחק ספרקה שליט"א, ראש כולל ומרביץ תורה בעיר פאססעיק, מחבר ספרים חשובים על מקצועות הש"ס, ועכשיו הניף ידו לברר מדת הבטחון, ודבר גדול עשה, שבחיבור מעט הכמות ורב האיכות טייל לארכה ולרחבה בענינה אשר בדברי רבותינו הראשונים, והציע כשולחן ערוך הרבה יסודותי' על כל שורשיהן וענפיהן, בבהירות ובקיצור, למען רוות בו צמאו כל מבקש להשכיל צורתא דשמעתתא בענין רם ונשגב זה, אמינא לפעלא טבא יישר וראויין הדברים להעלות על שלחן מלכים, שיאירו בדבריו עיניהם ולבם של מבקשי השם ההוגים בהם, ויעזרו להם לשים בטחונם בהשי"ת באמת. והנני מברך להרב המחבר שליט"א שהמקום יהי' בעזרו תמיד לראות ברכה בכל עמלו, שיפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך מנוחת הנפש יישוב הדעת וכל טוב סלה.

וע"ז בעה"ח,

תוכן העניינים

הקדמה ..... א

פרק א

מהות הבטחון ..... ג

הבטחון הוא סמיכות הדעת על הקב״ה שכל מה שקורה עם האדם הוא לטובתו ◆ בטחון שהקב״ה מתנהג עם האדם לפנים משורת הדין ובחסד ◆ סיכום הפרק

פרק ב

עוד במהות הבטחון, והתועלת המושגת על ידו ..... ח

האדם זוכה להצלחה מכח הבטחון עצמו ◆ הוכחות מדברי הראשונים והאחרונים שהאדם זוכה יותר מהראוי לו ע״י הבטחון ◆ הטעם שזוכה ליותר מהראוי לו על ידי הבטחון ◆ דעת החזון איש אינה סותרת ענין זה ◆ סיכום הפרק

פרק ג

בטחון ודביקות ..... יד

דברי המשך חכמה שהבטחון הוא דביקות בה׳ ◆ ביאור הענין על פי הרמב״ם והנפש החיים ◆ דביקות של בטחון גם בלבו של אדם ◆ דברי הגר״א שהבטחון הוא עיקר הכל ◆ סיכום הפרק

פרק ד

ביאור ענין היחול והקיווי אל ה׳ ..... כא

דרוש הרמח״ל בענין הקיווי ◆ דברי רבינו יונה על התקוה האצולה מן הבטחון ◆ דעת העיקרים שהתקוה ממשיכה את החסד ◆ סיכום הפרק

פרק ה

תמים תהיה עם ה׳ אלקיך ..... כז

פירוש הרמב״ן על הפסוק ״תמים תהיה״ ◆ ביאור דעת החרדים בזה ◆ סיכום הפרק

פרק ו

מצות הבטחון ..... ל

דעות שמצות הבטחון היא חובה אבל אינה מפורשת בתורה ◆ שיטות הראשונים שהבטחון הוא מצוה בתורה ◆ שיטות שמצות הבטחון נכללת במצות אמונה ◆ מצות הבטחון נכללת במצוות אהבה ודביקות בה׳ ◆ שכר ועונש על הבטחון ◆ סיכום הפרק

פרק ז

בטחון של רשעים ..... לו

דעות שאין בטחון לרשעים ◆ בטחון במקום עון ◆ דעות החולקים שגם לרשע יש בטחון ◆ ביאור המחלוקת בענין בטחון לרשעים ◆ דעת הגר״א שבטחון של רשעים אינו עיקר מעלת הבטחון ◆ סיכום הפרק

פרק ח

תפלה ובטחון ..... מד

תפלה מחזקת את הבטחון ◆ תפלה משום חובת עבודה להקב״ה ◆ טעמים נוספים לחיוב התפלה ◆ סיכום הפרק

פרק ט

בטחון והשתדלות ..... מט

השתדלות קנס או מצוה ◆ ההשתדלות אינה מוסיפה כלום ◆ השתדלות יתרה על המדה יש בה חטא ◆ שיעור ההשתדלות לפי בטחונו של האדם ◆ שיטת רשב״י בחיוב השתדלות ◆ מהלך נוסף בשינוי מדת ההשתדלות בין אנשים שונים ◆ סיכום הפרק

פרק י

בטחון בענינים התלויים בבחירת האדם ובענייניים רוחניים ..... נט

בטחון בעשיית המצוות ◆ בשאר עניני בחירה שייך בטחון ◆ תפלה מיוחדת לבחירה נכונה ◆ הבטחה מיוחדת לבוטח בצרכים רוחניים ◆ סיכום הפרק

פרק יא

מדריגות עליונות של בטחון ..... סד

דרגה של צדיקים הרוצים לזכות במדת הדין ◆ בעלי דעה עמוקה אין מצפים לטובת עצמם כלל ◆ סיכום הפרק

פרק יב

תמצית הספר ..... סז

הקדמה

אם נבוא ללקט את גודל החיוב לקנות את מדת הבטחון ומעלתה, תכלה הירעה מהכיל מה שכתבו בזה גדולי הדורות, מפני שמדה זו היא יסוד כל התורה כולה. וכבר כתב הגר"א (משלי כב, יט) "ועיקר נתינת התורה לישראל הוא כדי שישימו בטחונם בה'... לפי שעיקר הכל הוא הבטחון השלם והוא כלל כל המצוות".

היות שמדת הבטחון היא מהמעלות העליונות מובן הדבר שאינה דבר הנקנה בקלות, ונדרשים עבודה ועמל רב כדי לקנותה. קושי מיוחד יש בקנין מדת הבטחון, משום שצריך להתגבר ולהתעלות על מה שנראה במושכל ראשון בעיני בשר בכל מצב ובכל רגע, שכאילו כל מה שקורה בעולמנו תלוי בטבע העולם שבו הכל נגרם על ידי סיבה ומסובב חלילה. העבודה להתנתק מתחושה זו צריכה להתלוות אל האדם ממש בכל עת ורגע, כדי להשריש בלבו שלא הסיבה היא הגורמת לכל מה שקורה אלא רצון ה', וכמו שיבואר הכל לפנינו בעזה"י.

אמנם דא עקא, שמלבד הקושי הנזכר עוד יקשה בכפלים קנין מדת הבטחון, מפני שסוגית הבטחון היא סוגיא סתומה, ודברי הראשונים המדברים בה צריכים יגיעה רבה. הן אמת שרבו הספרים והליקוטים המעוררים על חובת קנין מדה זו, מכל מקום חסרה לבני התורה ידיעת יסודות מדה זו בשרשם עם צורת הסוגיא בשלימותה. חסרון זה גורם שחסרה ההתקשרות הנפשית עם מדה זו ודרכי קנייתה, שאין מדה עושה רושם בלבו של האדם עד שיבין אותה היטב, משרשי היסודות עד כל ענפי הסוגיא ופרטיה. קניית מדת הבטחון אינה שונה מדרכי הקנין של מדות אחרות שאי אפשר לקנותן כראוי, ללא הבנה של פרטיהן על בוריים, ללא התבוננות בדרך לקנותן ובשמירה ממפסידיהן, ובזה לא מצאתי כל כך בכתובים, ספר המבאר ענין הבטחון, כצורת סוגיא משרשה עד כל ענפיה.

לא אוכל להתאפק מלהביע את צערי, שמלבד זה שמדת הבטחון היא סוגיא סתומה, מצויים בה טעויות גדולות, הנובעות מידיעת פרטים וקטעים קטנים מספרים שונים, בלא ידיעת כל הסוגיא בשלימותה. כתוצאה מזה

שמענו פעמים רבות, שנופל בעיני האדם ענין הבטחון, על ידי מה ששומע קטע מספר אחד או שנים, גם מספרים חשובים מאד, אבל בלא ידיעת כל הענין היטב. הדבר דומה ממש להוראת הלכה למעשה בלא לימוד הסוגיא, אלא על פי מה שרואים שורה או שתים בספר חשוב המדבר על ענין זה, שאין ספק שבאים לידי טעות בהלכה וגם בהבנת כוונת אותו הספר שהם מזכירים.

השתדלתי בעזה"י ללמוד את עניני הבטחון מדברי רבותינו הראשונים ולעמול בדבריהם, בפרט בספר חובות הלבבות, בדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם (ספר המספיק לעובדי השם) ובדברי רבינו יונה (בעיקר בפירושו על משלי), שהאריכו בביאור היסודות של מדת הבטחון. וגם הוצאתי כמה יסודות מדברי רבותינו האחרונים והבאתי הרבה מדבריהם. סוגיית הבטחון עבודה גדולה היא עד מאד, ועדיין לא יצאתי ידי חובתי, אבל כשראיתי שבסייעתא דשמיא עלה בידי סידור הסוגיות גם אם לא בשלמות הראויה, חשבתי שיתכן שיהיה בדברים אלו תועלת לבן תורה, כשיראה את צורת הסוגיא ויבינה היטב, ועל ידי כך יוכל לקנות את מדת הבטחון, לעורר שכלו ולבו לעלות במעלתה ולהתקשר בנפשו אל מדה זו.

טוב עין הוא יבורך, ברכות שמים מעל תחול על ידידי היקר ר' משי באדנער הי"ו שנטל על עצמו עול הוצאת הספר בנפש חפצה, ויה"ר שיהי' לעילוי נשמת אביו ר' יצחק בן ר' ברוך ע"ה תנצב"ה.

יהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שתעמידני בקרן אורה, שאזכה לעמול בדברי תורתך, לעשות נחת רוח לפניך, ללמוד וללמד את דברי תורתך ודרכי עבודתך, שיהיה חלקי בין מזכי הרבים, שאזכה יחד עם רעיתי שתחי' - שגדולה היא זכות בטחונה בכל ענינינו - לגדל בנינו ובנותינו לגדלות בתורה ויראת שמים, לחופה ולמעשים טובים, שנזכה בתוך כל ישראל לחזות בעינינו בשובך לציון ברחמים ותמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

פרק ז
בטחון של רשעים

דעות שאין בטחון לרשעים

כתב חובת הלבבות (שער הבטחון פרק ג) וז״ל בקצרה, אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו, כמה הוא סכל, וכמה דעתו חלושה והכרתו, כי הוא רואה כי מי שנתמנה לו מבני אדם על דבר כשהוא מצוה אותו להתעסק בצורך מצרכיו כו׳ ויעבור על מצוותיו, כי יהיה הסבה החזקה למנוע ממנו העשות מה שבטח עליו בו, כל שכן מי שעבר על חוקי האלקים כו׳ ולא יהיה ראוי ליקרא בשם בוטח באלקים וכו׳, ע״כ. הרי שאין מקום לרשע לבטוח בה׳.

גם בספר המספיק לרבינו אברהם בן הרמב״ם (עמ׳ 130) כתב וז״ל בקצרה, ואחר כל זאת עליך לדעת כי המבוא לבטחון הוא השמיעה בקול ה׳ יתעלה ודבקות בתורתו, ואמר דוד (תהלים לז, ג) בטח בה׳ ועשה טוב כו׳, (שם פסוק לד) קוה אל ה׳ ושמור דרכו כו׳, אבל אם מדמה בנפשו שהוא בעל בטחון ובאמת עובר על תורת ה׳, הריהו כמי שנאמר עליו בלשון ירמיה (ז, ד)אל תבטחו לכם אל דברי שקר לאמר כו׳, ע״כ.

הרי מצינו שנים מגדולי הראשונים מתנבאים בסגנון אחד בענין בטחון לרשעים. וכבר שמענו רבים אומרים אם כן מה המקום לבטחון, שלב יודע מרת נפשו, ומי יאמר זכיתי לבי, ואם יש בידו עון אפשר דכבר אינו יכול לבטוח ח״ו. וא״כ חובה עלינו לבאר הדברים, שחלילה לומר שענין הבטחון אינו נחלת הכלל ואינו אלא לצדיקים גמורים שאין בידם עון, שאין הדבר כן. וכן כתב במפורש הגה״ק ר׳ אלחנן זצ״ל הי״ד (סוף ספר קובץ הערות סימן ה) דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועל

כרחך דמדת הבטחון נותנת שאין לו לדאוג שמא גרם החטא[כו], דאם לא כן לא תמצא מדת הבטחון, עכ״ד. ועוד דלכאורה מבואר כן במדרש חז״ל (מדרש תהלים לב) על קרא (תהלים לב, י) רבים מכאובים לרשע והבוטח בה׳ חסד יסובבנו, רבי אלעזר בשם רבי אבא אפי׳ רשע בוטח בה׳ חסד יסובבנו ע״כ. אלא שיש לעיין בענין זה מכמה צדדים.

בטחון במקום עון

מפורש בדברי רבינו יונה (משלי ג כו) באורך, שגם מי שיש בידו עון יכול לבטוח, וז״ל בקצרה, ואחרי אשר יבטח ויקוה אל ה׳, כל אשר יפחד מן העון תחזק הבטחון את לבו כו׳, עוד יחייב ענין הבטחון לבטוח ברחמי ה׳ ועל רוב חסדיו כו׳, כי גם בהיות עונותיו רבים ועצומים יקוה אל רחמי ה׳ יתברך כו׳, כי חסדי ה׳ יתברך יתֵרים על כל עון ומרחם על כל נכנע ומבקש רחמיו, ע״כ. הרי שכיון שיסוד הבטחון כולל גם לבטוח ברחמי ה׳ וחסדיו, א״כ גם אם יש בידו עון עדיין שייך הוא לרחמי ה׳ וחסדיו, אם הוא נכנע מפני ה׳ ואינו מורד בו ח״ו.

לפי מה שהבאנו לעיל (פרק א) מדברי חובת הלבבות ומספר המספיק לעובדי ה׳, שענין הבטחון הוא לבטוח בחסדי ה׳ אפילו שאין בידו זכות וגם אם יש בידו עון, כיון שה׳ מרחם גם על מי שיש בידו עון, א״כ מובן היטב שאפשר לבטוח גם אם יש בידו עון מצד הרחמים והחסד. ויתכן לפרש את מה שכתב החובות הלבבות שרשע אין מה לבטוח בה׳, אין כוונתו אלא באופן שממרה את פיו יתברך באופן שאין לו זכות כלל גם לרחמי ה׳, ולא ככלל ההמון שנכשלים לפעמים בעון ומתחרטים בלבם, ונכנעים מפני ה׳ ומבקשים רחמיו, שהם יכולים לבטוח, שעדיין שייכים הם לחסדי ורחמי ה׳.

כו. ובביאור מה דאיתא בגמ׳ (ברכות ד, ב) על יעקב אבינו שהיה ירא שמא יגרום החטא עיין מה שכתב רבי אלחנן שם והבאנו דבריו ועוד הרבה בענין זה לקמן בפרק י״א [ולעיל (פרק ד) הבאנו ביאור רבינו יונה ביראת יעקב אבינו], וכאן אין אנו דנים בזה ורק הבאנו לשונו להראות שלכל השיטות בטחון הוי נחלת הכלל.

ובאמת כן מפורש בדברי החפץ חיים (שמירת הלשון, פרק יט פרשת שלח), שכתב וז״ל, הקב״ה אינו מדקדק על האדם לומר אושיעך רק באופן שתהיה צדיק, רק אומר לו לא אושיעך אם תהיה מורד ח״ו, ולזה סיימו יהושע וכלב ואמרו (במדבר יד, ט) אך בה׳ אל תמרודו, וכל זמן שאין אדם מורד בהקב״ה לעקור מצותיו בכוונה, יכול לקוות לכל טוב, עכ״ל[כז].

במשנת רבי אהרן (ח״א עמ׳ יח בהגה) דן במה שכתב החובות הלבבות שלרשע אין מה לבטוח בה׳, ומקשה עליו מלשון המדרש שמבואר שם שגם רשע יכול לבטוח בה׳, וכתב ליישב בכמה אופנים, א. דאיירי דוקא בחטא בדבר שהוא נגד הבטחון עצמו, שרוצה למלאות רצונו בדרכים אסורות, כגון שחוטא בענין משא ומתן באמונה כו׳, ובוטח בה׳ שבזו הדרך ישיג מבוקשו, שבזה אין בטחונו בטחון אמיתי, דאם בטחונו כראוי הרי אין מעצור לה׳ להושיע בדרכים המותרות. ב. הנה ביעקב אבינו מצינו שהיה ירא שמא יגרום החטא, והענין הוא שהחטא גורם שנוטלים מה שהבטיחוהו כדי לגבות חובו ממנו. בדרך משל, איש נדיב הבטיח לתת לרעהו מתנה טובה וכיון שאותו נדיב מחוייב לתת לרעהו, הרי יגבה את חובו ממה שצריך לתת לו על פי הבטחתו, ג. הבטחון של הממרה את פיו יש בזה חציפותא יתירא ח״ו כלפי מעלה, כי אחרי שבוטח בה׳ ומכיר שהכל ממנו ומייחל אליו להשפיע אליו כל הטוב א״כ איך הוא ממרה את פיו, ויעשה באותו זמן נגד רצונו כו׳. [וסיים] אבל מ״מ בבטחון עצמו מונחת כל ההשפעה, עכ״ד. יוצא מדבריו שפשיטא ליה שגם לדעת חובות הלבבות נמסר להמון לבטוח בה׳ ועל ידי בטחונם זוכים לכל ההשפעות והטובות, רק שבא ליישב שיש איזה צדדים שיש לרשע סתירה בבטחונו, אבל אין זה ענין לכל אדם שיש בידו עון וכעת פונה לה׳ בתמימות כמובן.

הלשם שבו ואחלמה (ספר הדע״ה ח״ב דרוש ה ענף ד סימן ו) צידד ג״כ דאין דברי חובות הלבבות בכל אופן, ומבאר שם שהטענה על דור

כז. ונביא לקמן ד׳ החפץ חיים בשם הגר״א דלא סבר כיסוד החוה״ל

המדבר "ולא האמינו בנפלאותיו" (תהלים עח, לב) כי לא היה זה מחמת רוע לבבם אלא שסברו שאינם כדאים לזה, אמנם באמת שגו בזה, כי האמת היא שאין דבר העומד נגד הבטחון, וכמ"ש המדרש תהלים (הנ"ל) כו' אלא דאח"כ אמר "ועשה טוב" משום שהקב"ה מאריך אף וגבי דילי, וימצא עת וזמן לפרוע ממך עכ"פ, **ואולי ג"כ דעת החובות הלבבות הוא על דרך זה**, עכת"ד.

דעות החולקים שגם לרשע יש בטחון

מה שכתבנו עד כאן הוא מה שאפשר לצדד גם בדעת החובות הלבבות שעדיין שייך בטחון גם למי שיש בידו עון, אמנם מלבד כל זה מצינו כמה מגדולי הדורות שכתבו דלא קיי"ל כדברי החובות הלבבות בזה.

החפץ חיים (נפוצות ישראל פרק ח) כתב וז"ל, ודע עוד, דמדת הבטחון אינו תלוי בזכותים שאפילו הוא אדם שאינו הגון אך שחזק בטחונו בה', כח הבטחון מגן עליו, ומתחסד עמו השי"ת, **כן כתב הגר"א ודלא כחובות הלבבות**. ושמעתי דכן איתא במדרש (תהלים לב) על הפסוק (תהלים לב, י) רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו, וכן מוכח פשטיה דקרא (תהלים לג, יט) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב, ומדלא כתיב יראיו המיחלים משמע דתרי מילי נינהו. ושמענו מזה דאפילו איננו בכלל כת יראי השם רק הוא מיחל לחסדי ה' ג"כ עין הקב"ה עליו להחיותו ברעב, עכ"ל החפץ החיים.

בספר אמרי יעקב (ישורון, תלמיד הגר"ח מוואלאזין עמ' 41), הביא דבר נורא ששמע מפיו של רבו הגר"ח את לשון הגר"א שיצא מפיו בקדושה ובטהרה בדברו אל הגר"ח בענין חובות הלבבות הנזכר וז"ל ספר אמרי יעקב, וכמו שאמרו ז"ל ביומא סוף פרק קמא (ט, ב) ועל ה' ישענו (מיכה ג, יא), רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקב"ה לפיכך כו'. ובשם הגר"א ז"ל שמעתי ממורי ז"ל שחלק על החובות הלבבות בזה מהמקרא (תהלים לד, כג) ולא יאשמו כל החוסים בו, ואמר לו הגאון ז"ל, **לא אלי' ולא**

חיים רק כל החוסים בו. ואני מצאתי סיוע לדבריו בילקוט על המקרא (תהלים לב, י) רבים מכאובים לרשע והבוטח בה׳ חסד יסובבנו, רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה אפי׳ רשע ובוטח בה׳ חסד יסובבנו, עכ״ל ספר אמרי יעקב. וכן כתב בספר אבן שלמה (פרק ג אות ב) בשם הגר״א וז״ל, ומי שלבו טוב במדת הבטחון אעל פי שעובר עבירות חמורות הוא יותר טוב ממי שמחוסר בטחון וכו׳[כח].

בספר אמונה ובטחון (המיוחס לרמב״ן פרק א) משמע שיש ענין של בטחון גם לרשע ממש, וז״ל, עוד יאמר (תהלים לג, ג) בטח בה׳ ועשה טוב, כלומר אף על פי שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה׳ כי הוא בעל הרחמים וירחם עליך כמו שנאמר (תהלים קמה, ט) ורחמיו על כל מעשיו ר״ל צדיקים ורשעים וכו׳, על כן אמר בתחלה בטח בה׳, כלומר בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה׳, ואחר כך אמר ועשה טוב, כלומר אף על פי שהוא רחום וחנון אל יבטיחך יצרך שלא תראה רע, כי השי״ת מאריך רוחיה וגבי דיליה ואם ימחל לך פעם וב׳ וג׳ וכו׳ אחר כך יפרע ממך, ועל כן כשתראה שהוא מרחם עליך וממלא משאלותיך אז תהיה צריך לעשות טוב, עכ״ל.

והגרי״א ווינטרויב ז״ל (ספר יראת חיים על נפש החיים עמ׳ רפח) אחר שהביא דעת החובות הלבבות בזה כתב וז״ל, אמנם שאר ראשונים הבאים אחריו חלקו על זה, והחפץ חיים הביא על זה מדרש, עכ״ל.

ביאור המחלוקת בענין בטחון לרשעים

לאור כל מה שהבאנו לעיל בביאור דעת חובות הלבבות, יתכן שאפי׳ אם ישנה מחלוקת בזה, נקודת המחלוקת היא בנקודה דקה, אבל לדעת כולם רוב בני אדם יכולין לבטוח בה׳ אפי׳ יש בידם עון וכנ״ל.

כח. ומקור הדבר בדברי הגר״א שהאריך בזה על פי הגמ׳ ביומא הנ״ל.